МӘКТӘБ ВӘ КӨЗӘЛЛИК

(Шакирдләрин естетик тәрбијәсинә даир республика мүшавирәси)

«Дүзкүн тәрбијә едилдикдә, дүзкүн јашадыгда, дүзкүн ишләдикдә, дүзкүн шәнләндикдә кәнчләр һәмишә көзәл олурлар» (А. С. Макаренко). Мәктәб дүзкүн тәрбијә едән, дүзкүн јашамағы, дүзкүн ишләмәји, дүзкүн шәнләнмәји, демәли, һәмишә көзәл олмағы өјрәдән очагдыр. Бу о демәкдир ки, «мәктәб» вә «көзәллик» ајрылмаз мәфһумлардыр. Доғрудур, «һәмишә көзәл олмаға», јахуд «олмамаға» дикәр амилләр, васитәләр дә көмәк едир, јахуд бу вә ја дикәр конкрет мәктәб «көзәл олмағы» һеч дә һәмишә тә'мин етмир. Јохса нәјә көрәдир ки, ичтимаи һәјатымызын кур чешмәли көзәл ахынлары ичәрисиндә бә'зән һеч дә «һәмишә көзәл» олмајан һаллара тәсадүф едирик? Мүхтәлиф вахтда, мүхтәлиф шәраитдә мүшаһидә едилмиш ики «хырда» әһвалата диггәт јетирәк.

Бунлардан бири:

Кениш салонлу аптекин ичәрисиндәки ағ өртүклү диванда отурмуш вәтәндаш сифариш вердији дәрманын һазырланмасыны сакитчәсинә вә санки биканәликлә көзләјир. О, истәр-истәмәз мүшаһидәчијә, чанлы һәјат ахынынын бир парчасынын тамашачысына чеврилмишдир: аптекә кәләнләр тәләсмәдән, бир-биринә тохунмадан узун вә енли пиштахтаја јанашыр, дајаныр, онун шүшә өртүјү алтында гојулмуш дава-дәрманлара, сәһијјә-санитар ләвазиматларына, дивар боју уча рәфләрдәки үстү јазылы тибб әчзачылыг шејләринә нәзәр салыр, ани фикирләшир, пиштахта архасында дурмуш ағхалатлы кәнч әчзачыја мүрачиәт едәрәк:

— Бағышлајын, сиздә пектусин вармы, өскүрәк үчүн?—дејә сорушур.

— Бәли, вар. 14 гәпик, пулуну кассаја верә биләрсиниз.

— Чох сағ олун.

— Дәјмәз, бујурун..

Башга бириси сорушур:

— Барбамил дејирләр јухуја көмәк едир, варыныздырмы?

— Бәли, доғрудур, варымыздыр...

Мүшаһидәчи бу чүр нәзакәтли, гаршылыглы сурәтдә разы гојан хош рәфтар нүмунәсинин чох шаһиди олур. Дејә биләрләр ки, бунлар чәмијјәтимизә хас олан ади һалдыр; бунларын «мәктәбә вә көзәллијә», «шакирдләрин естетик тәрбијәсинә даир республика мүшавирәси»нә нә дәхли вар? Чәсарәтлә чаваб верә биләрик: бирбаша, билаваситә дәхли вардыр. Мәкәр бу кәнч әчзачы һәлә дүнән мәктәбли дејилдими? Мәкәр она бу хош, нәзакәтли рәфтар гајдаларыны, «инсан естетикасыны» ашыламагда мәктәбин ролу олмамышдырмы? Мәкәр аптекә кәлиб, савадлы икән, «өзү» үчүн кәрәкли шејин олуб-олмадығыны, гијмәтини өзү өјрәнә биләчәји һалда әчзачыја вердији «јерсиз», «әсәбиләшдиричи» суалларын мугабилиндә ондан көрдүјү «көзәллији, естетиканы» гијмәтләндирмәји адамларымыз илк нөвбәдә (әлбәттә аилә илә јанашы олараг) мәктәбдә өјрәнмәмишләрми?

Доғрудур, «естетик тәрбијәли олмаг», «көзәллик» мәфһуму кенишдир, чохчәһәтлидир. Лакин хош рәфтар, инсанпәрвәрлик, нәзакәтлилик, башгаларында хош әһвал-руһијјә јаратмаг, характер гәшәнклији—ән јүксәк көзәлликдир, әсил естетикадыр. Әбәс јерә дејилдир ки, «Коммунизмә кечид дөврүндә... јени инсан тәрбијә етмәк» вәзифәсиндән данышыларкән партијамызын Програмында мә'нәвијјат мәсәләси өн планда верилир. «Көзәллик көзәллик үчүн», «естетика естетика үчүн» дејилдир; көзәллик, естетика адамын јалныз «өзү үчүн» дә дејилдир,—инсанлар үчүндүр, чәмијјәт үчүндүр. Буну икинчи «хырда» әһвалатда нәзәрдән кечирәк.

Сәһәрдир. Адамлар ишә, лазым олан јерләрә тәләсирләр. Дајаначагдакы автобуса галхыб әјләширләр. Јерләр долур. Сүрүчү вә кондуктор санки онлары көрмүр, онлара мәһәл гојмур, нә һагдаса сөһбәтләрини давам етдирирләр. Үч дәгигә, беш дәгигә, он дәгигә... Сәрнишинләрдән «һөвсәләсизи» сүрүчүјә мүрачиәтлә:—Бәлкә тәрпәнәјдик, ишә кечикирик,—дејә дилләнир. Сүрүчү санки ешитмир. Адамлар әсәбиләшир, дејинмәјә башлајырлар. Әксәријјәт «ишә гарышыр». Сүрүчү нәзакәтсиз һалда атмача едир:—«Кечикәнләр тез дурсунлар, истәјирләр такси илә кетсинләр.... рәһмәтлијин ушағы... Нә олуб, нә галмагал салмысыныз!» Адамлар чидди данышмалы, она вәзифәсини баша салмалы, кәскин ирад тутмалы, мөһкәм мәзәммәт етмәли олурлар. Сүрүчү бијара кедир кими машыны габалыгла јериндән тәрпәдир, сүрүб кедир, тинләрдә ону елә дөндәрир ки, сәрнишинләр бир-биринә дәјир, һәтта дөшәмәјә, бирбиринин үстүнә јыхыланлар да олур..

Бујурун, бахын сүрүчүнүн «көзәллијинә», «естетикасына»! О, ишә, ичтимаи-фајдалы әмәјә, јарадычы фәалијјәтә адамлары белә «мүшајиәт» едир: нә гәдәр адамын әһвалыны позур, ганыны гаралдыр, хош руһуну «зәһәрләјир»! Бу исә онун мә'нәви аләминин јохсуллуғундан вә харабльығындан ирәли кәлир, көзәллијин әкси олан характер ејбәчәрлијиндән нәш'әт едир. Инсана һөрмәт, она гијмәт гојмаг кими ән үмдә көзәллијин там зидди—тәзаһүрү һөрмәтсизлик, нәзакәтсизлик вә кобудлуг олан мә'нәви ејбәчәрлијин нә гәдәр зәһәрләјичи олдуғу ајдындыр. Бах буна көрәдир ки, чәмијјәтимиздә белә адамлар олмамалыдыр, индики шәраитдә, коммунизмә ирәлиләдикчә беләләри даһа дөзүлмәз олур, мәктәб, аилә, чәмијјәт белә адамлар јетишдирмәмәлидир. Гурулушумуз, мәгсәдимиз, идеалларымыз беләләринин төрәјиб чыхмасына һеч бир реал, објектив шәраит вә имкан јаратмыр. Әксинә, чәмијјәтимиздә «Коммунизмә кечид дөврүндә, мә'нәви зәнкинлији, әхлаг сафлығыны вә физики камиллији аһәнкдар сурәтдә өзүндә бирләшдирән јени инсан тәрбијә етмәк имканы артыр» (Совет Иттифагы Коммунист Партијасынын Програмы, Азәрнәшр, 1961, сәһ. 118). Буна көрәдир ки, совет адамларынын, хүсусән ушаг вә кәнчләрин естетик тәрбијәси мәсәләси инди партијамызын вә бүтүн ичтимаијјәтимизин диггәт мәркәзиндә дурур. Бу исә тәсадүфи дејилдир. Чүнки естетик тәрбијә јени инсанын јетишдирилмәсиндә, дүнјабахышынын тәшәккүл вә инкишафында мүһүм рол ојнајыр. Коммунист Партијасы зәһмәткешләрин идеја-сијаси тәрбијәси силсиләсиндә естетик тәрбијәни идеоложи ишин чох вачиб саһәләриндән бири һесаб едир.

Совет адамларынын, хүсусән бөјүмәкдә олан нәслин—кәләчәк коммунизм гуручуларынын естетик тәрбијәси проблеминин һәлли бәдии әдәбијјатдан, мусиги вә рәссамлығдан, мәтбуат, радио, телевизија, театр вә кинодан, инчәсәнәтин дикәр ән мүхтәлиф саһәләриндән—естетик тәрбијәнин бүтүн васитәләриндән кениш истифадә етмәји нәзәрдә тутур. Бу саһәдә мәктәб даһа чох иш көрмәлидир, онун үзәринә даһа артыг вәзифә дүшүр. Зира бөјүмәкдә олан нәслин тә'лим вә тәрбијәси илә биринчи нөвбәдә мәктәб мәшғул олур, ону мәһз мәктәб коммунист дүнјабахышлы, коммунизм руһлу тәрбијә едиб јетишдирир.

Мәктәбләримиздә шакирдләрин естетик тәрбијәси нечә гурулмуш вә нә вәзијјәтдәдир? Бу саһәдә нә кими мүсбәт нәтичәләр әлдә едилмиш

вә һәлә нә кими нөгсанлар вардыр? Мөвчуд нөгсанлары арадан галдырмаг вә мәктәблиләрин естетик тәрбијәсини даһа да јахшылашдырмаг үчүн нә кими тәдбирләр көрмәк лазымдыр? Бу јахынларда (февралын орталарында) республика Маариф Назирлијинин мәктәблиләрин естетик тәрбијәсинә даир кечирдији республика мүшавирәси мәһз һәмин мәсәләләрә һәср едилмишди. Мүшавирәдә дөрд јүз нәфәрә гәдәр адам—али вә орта мәктәб мүәллимләри, маариф вә мәдәнијјәт ишчиләри, јарадычылыг тәшкилатларынын нүмајәндәләри вә башгалары иштирак етмишләр.

Мүшавирәнин ишиндә Азәрбајчан КП МК катиби **X. Вәзиров** јолдаш, МК-нын шө'бә мүдири **Р. Рәчәбов** јолдаш, МК шө'бә мүдиринин муавини **З. Бағыров** јолдаш, Азәрбајчан ССР Назирләр Советинин шө'бә рәиси **һ. һәсәнов** јолдаш иштирак етмишләр. Мүшавирәдә Азәрбајчан ССР маариф назири профессор М. М. Меһдизадә «Естетик тәрбијәнин вәзифәләри вә ону јахшылашдырмаг тәдбирләри һаггында» мә'рузә етмишдир.

НАЗИР НӘДӘН ДАНЫШМЫШДЫР

Назир **М. Меһдизадә** јолдаш көстәрмишдир ки, бүтүн мәктәбјашлы ушаглары тәһсиллә әһатә етмәклә јанашы мәктәблиләри коммунизм руһунда тәрбијә етмәк—бизим әсас вәзифәмиздир. Бу нәчиб ишдә естетик тәрбијә хүсуси јер тутур. Мәһз буна көрә дә тәсадүфи дејилдир ки, Азәрбајчан КП МК мәктәбләрдә естетик тәрбијәнин вәзифәләри вә ону јахшылашдырмаг тәдбирләри һаггында 1963-чү илин ахырларында хүсуси гәрар гәбул етмишдир. Һәмин гәрарда халг маарифи органлары вә әлагәдар тәшкилатлар гаршысында бу ишин әсаслы сурәтдә јахшылашдырылмасына көмәк едән тәдбирләр һазырлајыб һәјата кечирмәк кими тә'хирәсалынмаз вәзифә гојулмушдур.

Бунунла әлагәдар олараг мәктәбдә бүтүн тә'лим просесинә естетик тәрбијә үнсүрләри долғун бир сурәтдә дахил едилмәли, мүхтәлиф синифдәнхарич вә мәктәбдәнкәнар естетик тәрбијә ишләри апарылмалы, шакирдләрә јахшы зөвг, көзәллији дујмаг һисси, инчәсәнәтә севки ашыланмалыдыр.

Сов.ИКП Програмыны вә Азәрбајчан КП МК-нын көстәришләрини һәјата кечирмәјә чалышараг халг маариф органлары вә мәктәбләр шакирдләрин естетик тәрбијәсини јахшылашдырмаға көмәк едән бир сыра конкрет тәдбирләр көрмүшләр. Бу да мүсбәт нәтичәләр вермәкдәдир. Хүсуси олараг чағырылмыш бу мүшавирәнин мәгсәди дә мәһз бу нәтичәләри үмумиләшдирмәкдән, шакирдләрин естетик тәрбијәси илә әлагәдар олан мәсәләләри һәртәрәфли мүзакирә етмәкдән, фикир мүбадиләси кечирмәкдән, естетик тәрбијә ишини даһа да јахшылашдырмаг мәгсәди илә даһа еффектли олан практик тәдбирләри мүәјјән етмәкдән ибарәтдир.

Һәр шејдән әввәл, мәктәбдә естетик тәрбијәнин вәзифәләри һаггында бир нечә кәлмә. Естетик тәрбијә нәдир? Естетик тәрбијә — кениш мәфһум олмаг е'тибары илә биринчи нөвбәдә һәм һәјатдакы, һәм дә инчәсәнәт әсәрләриндәки көзәллији онун бүтүн рәнкарәнк тәзаһүрләриндә мәгсәдәјөнәлдилмиш һалда дујмаг вә дүзкүн габрамаг, севмәк вә гијмәтләндирмәји бачармаг габилијјәтини тәрбијә етмәкдир. Бундан әлавә о, һәјат вә әмәјин бүтүн саһәләринә өзүнүн көзәллик үнсүрләрини дахил етмәк, һәјатда вә инчәсәнәтдә ејбәчәрлијә гаршы мүбаризә апармаг сә'ји вә бачарығы тәрбијә етмәји нәзәрдә тутур. Естетик тәрбијә коммунизмдә јашајачаг вә ишләјәчәк шәхсијјәтин һәртәрәфли инкишафы вә тәшәккүлүнә көмәк едир.

Там олмаса да дејилмиш бу үмуми вә бөјүк естетик тәрбијә вәзифәсини педагожи мәнбәләр бир сыра, мәсәлән, ашағыда көстәрилән конкрет тәрбијә вәзифәләринә бөлүр:

1. Естетик һисс, көзәллији гаврамаг бачарығы, тәбиәтдә, әмәкдә, ичтимаи вә шәхси һәјатдакы, инчәсәнәтдәки көзәлликдән зөвг алмағы тәрбијә етмәк.

2. Естетик идеалда там камиллијә чатан естетик бахышлар, мүһакимәләр вә зөвгләр формалашдырмаг.

3. Хүсуси естетик вә бәдиијјата даир билikләри, көзәллији анламағы инкишаф етдирмәк.

4. Бәдии јарадычылыгда иштирак етмәк үчүн зәрури олан јарадычылыг габилијјәтини, бачарыг вә вәрдишләрини инкишаф етдирмәк.

5. Естетик тәләбат, мәдәни истәкләр, инчәсәнәтә, онун бүтүн тәзаһүрләриндә көзәллијә севки тәрбијә етмәк.

6. Һәјатдакы бүтүн фактлары вә һадисәләри, инчәсәнәт әсәрләрини гијмәтләндирмәк вәрдишини тәшәккүл етдирмәк. Әтраф һәјатдакы, мәишәтдәки, инчәсәнәтдәки ејбәчәрликләрә гаршы дөзүмсүзлүк мүнасибәти формалашдырмаг.

Бүтүн бу мәсәләләрдә естетик бахышларын, мүһакимәләрин, инчәсәнәти баша дүшмәјин тәрбијә едилмәси әсас јер тутур. Бөјүк ингилабчы-демократ Н. Г. Чернышевскинин дедији кими, «көзәллији истәмәк аздыр, ону баша дүшмәји бачармаг лазымдыр».

Бүтүн бунларла бирликдә естетик тәрбијә објектив варлығы инчәсәнәт васитәсилә баша дүшмәјә көмәк едир. В. Г. Белински хахты илә чох көзәл демиш вә көстәрмишдир ки, дүнјаны дәрк етмәјин ики јолу вардыр: елми дәркетмә вә инчәсәнәт васитәсилә дәркетмә. Бөјүк елми кәшфләр вә наилијјәтләрлә јанашы олараг әсил сәнәт әсәрләри дә шүурлара бөјүк идраки тә'сир гүдрәтинә маликдир. Бунлар совет адамларына нәчиб һисс вә руһ ашылајыр, онлары әмәк чәбһәсиндә, күндәлик һәјатда, мәишәтдә нәчиблијә, вәтәнпәрвәрлик рәшадәтинә чағырыр вә руһландырыр. Естетик тәрбијә инсаны икидликләр көстәрмәјә даһа артыг һәссас, даһа диггәтли едир.

Өз јетишдирмәләринә бу чүр һисләр, бу чүр дујғулар ашылајан совет мәктәби нә гәдәр дә бөјүк вә нәчиб иш көрүр! Көркәмли совет педагогу вә исте'дадлы халг маарифи хадими А. В. Луначарски јазмышдыр: «Биз истәјирик ки, мәктәбимиз... инсанда көзәлликләрдән һәзз алмаг вә көзәллији јаратмаг бачарығы инкишаф етдирсин». Әлбәттә, бурада сөһбәт көзәллији тәкчә бир инчәсәнәтдә дејил, кениш ичтимаи һәјатын бүтүн саһәләриндә—әмәкдә, мәишәтдә, давранышда, рәфтарда вә с. јаратмагдан кедир.

Мәктәбин өз јетишдирмәләринин тә'лим-тәрбијәсиндә, о чүмләдән естетик тәрбијәсиндә кениш истифадә етдији чохмилләтли совет әдәбијјаты вә инчәсәнәти муасир һәјатын әсас проблемләрини даһа долғун әкс етдирмәјә чидди сә'ј көстәрир. Буна көрәдир ки, әдәбијјат вә инчәсәнәтә халгымызын марағы кетдикчә артыр, бунларын инсана тә'сири даһа да гүввәтләнир, бөјүмәкдә олан нәслин тәрбијәсиндә ролу вә әһәмијјәти даһа да јүксәлир.

Реалист инчәсәнәт вә әдәбијјат әсәрләри кәнч гәлбләрдә мә'нәви вә естетик һissләр доғурур, онларын естетик дүнјабахышынын тәшәккүлүнә тә'сир көстәрир, инчәсәнәтин реалист әсасыны инкар едән, идеоложи тәхрибат васитәси олан муасир буржуа естетикасына гаршы кәнчләримиздә «иммунитет» јаратмаға көмәк едир.

Класикләрин, совет јазычы, бәстәкар вә рәссамларынын ән јахшы әсәрләриндәки бәдии сурәтләрдә бәшәријјәтин јүксәк етик идеалларынын тәнтәнәси уғрунда мүбаризә апаран инсанын мә'нәви аләм көзәллији әкс етдирилмишдир ки, шакирдләр дә бу гијмәтли сәрвәтлә мәктәбдә таныш олурлар. Бу исә һәмин сәрвәти коммунизм гуручусунун әхлаг кодексиндә гејд едилмиш принсипләрин мәктәблиләрә тәрбијә олунмасы үчүн көзәл материала чевирир.

Инди дә республикамызын мәктәбләриндә естетик тәрбијәнин вәзијјәтинә нәзәр салаг. Бунун үчүн илк нөвбәдә бәдии әдәбијјатын тәдрисиндән башламаг лазымдыр, чүнки әсас тә'лим-тәрбијә вәзифәләри

илә јанашы олараг шакирдләрин естетик тәрбијәсинә көмәк едән әдәбијјат фәнни бүтүн мәктәбләрдә, бу вә ја дикәр дәрәчәдә, биринчи синифдән башлајараг ахырынчы синфә гәдәр тәдрис едилир. Бәдии әдәбијјатын тәдрисиндә естетик тәрбијәнин еффектли олмасы үчүн програм вә дәрсликләрин јүксәк кејфијјәтдә һазырланмасы әһәмијјәтини сүбут етмәјә еһтијач јохдур. Үмумијјәтлә бу фәннин тәдрисиндә олдуғу кими, естетик тәрбијәдә дә бәдии әдәбијјатдан материал сечилмәси, ону өјрәнмәјә нечә јер верилмәси, материалын шакирдләрә һансы үсулла чатдырылмасы, фәнн үзрә синифдәнхарич ишин тәшкили бөјүк әһәмијјәтә маликдир.

Һәм орта, һәм јухары синифләрдә әдәбијјатын өјрәнилмәсиндә әсас мәсәләләрдән бири шакирдләрә дүшүнмәји вә дујмағы өјрәтмәк олдуғундан, һәр бир синифдә онлара мүәјјән естетик дәјәрә малик әдәби материал тәгдим едилмәлидир. Гираәт вә әдәбијјат үзрә програм вә дәрсликләрә чидди тәләбләримиз дә бундан ирәли кәлир. Естетик чәһәтчә там дәјәрлилик принсипи материалын мүјәссәрлији вә марағлылығы принсипи илә вәһдәтдә олмагла бәдии әдәбијјата аид дәрслик вә програмларын тәртиби әсасыны тәшкил етмәлидир. Програм вә дәрсликләрин тәртиби ишиндә мүәјјән ирәлиләјишә бахмајараг, тәәссүф ки, бу чох мүһүм мәсәләни һәлл олунмуш һесаб етмәјә һәләлик әсасымыз јохдур.

Ејни заманда әдәбијјатын тәдриси мәзмуну, тәдрисин методикасы, әдәби материалын шакирдләрә чатдырылмасы үсулу да аз әһәмијјәтә малик дејилдир. Бизим, өз ишинин устасы олан јүзләрлә габагчыл синиф мүәллимләримиз вә әдәбијјат мүәллимләримиз вардыр ки, онлар шакирдләрә ифадәли гираәт вәрдишләри ашылајыр, мүталиә заманы «дүшүнмәји вә көзәллији дујмағы» өјрәдир, онларда чох гүввәтли емосионал һиссләр доғурур, көзәллији дәрк етмәк севинчи јарадыр вә һәзз алдырыр, бәдии әдәбијјат китабларына севки ашылајыр, онларын естетик бахыш даирәсини кенишләндирир, бәдии зөвгүнү тәрбијә едирләр. Бунлардан тәчрүбәли мүәллим Ибраһимову (Күрдәмир), В. Симакина вә А. Најда (Бакы шәһәриндәки 148 нөмрәли мәктәб), Б. Бағыров (Кировабаддакы 7 нөмрәли мәктәб), Н. Саркисова (Бакыдакы 160 нөмрәли мәктәб), Ағамирзә Ваһидов (Көјчајдакы 1 нөмрәли мәктәб) вә бир чох башга јолдашлары көстәрмәк олар.

Ше'рләр, нәср әсәрләри гираәт едилиб тәһлил олунаркән мүәллимин мусиги вә рәссамлыг әсәрләриндән истифадә етмәси бәдии әдәбијјатын тә'сирини хејли артырыр. Ән јахшы мүәллимләр буну баша дүшәрәк әдәбијјат дәрсләриндә мусигидән, рәссамлыг әсәрләриндән кениш истифадә едирләр. Бу чәһәтдән Бакы шәһәри Ленин рајонундакы 148 нөмрәли мәктәбин әдәбијјат мүәллимләринин тәчрүбәси диггәтәлајигдир. Ики јүз репродуксијадан ибарәт олан шәкил галерејасы мәктәблиләрин естетик тәрбијәси ишинә хидмәт едир. Јухары синиф шакирдләриндән ибарәт јахшы һазырлыглы мүһазирәчиләр групу өз јолдашларынын естетик тәрбијәсинә көмәк едир, мүәллимләрин ишини асанлашдырыр.

Әдәбијјат мүәллимләринин шакирдләрә бүтүн естетик тә'сир васитәләриндән истифадә етдији мәктәбләрдә ушаглар әдәбијјаты нәинки севирләр, һабелә әдәби јарадычылыг сә'ји дә көстәрирләр. Инди мәктәбләримиздә өзләринин «әдәби мәчлис»ләри олан исте'дадлы шакирдләр, әдәбијјат һәвәскарлары чохдур.

Лакин бүтүн бунларла бирликдә демәк лазымдыр ки, әдәбијјат курсунун кениш имканларындан мәктәбләримизин бир чохунда јарытмаз истифадә едилир. Буна даир чох мисал көстәрмәк олар, лакин әсил мәтләб бунда дејилдир. Биз һәлә шакирдләрин бәдии әдәбијјатдан мүәјјән парчалары ифадәли охуја билмәсинин һәр бир синифдә мөһкәм јер тутмасына, оху заманы онларын дүшүнмәји вә дујмағы өјрәнмәсинә, ше'рләрин әзбәр өјрәнилмәсинин програм тәләби сәвијјәсинә галдырылмасына, әдәби әсәрләри шакирдләрин бәдии чәһәтчә мәһарәтлә тәһлил етмәји бачармасына, бунларын поетик дәјәрини дәрк етмәсинә вә с. наил ола билмәмишик. Буна да, әсас вә һәлледичи сима олан әдәбијјат мүәллими тәгсиркардыр. О јердә ки, әдәбијјат мүәллими али мәктәби гуртармаг һаггында диплому олмасындан әлавә, һәм дә педагожи усталыға, әсил әдәби-бәдии тәһсилә, бәдии зөвгә маликдирсә, орада әдәбијјат естетик тәрбијәнин мүһүм бир васитәси кими лајигли јер тутур. Биз буна чалышмалы, буна наил олмалыјыг. Әлбәттә, бу ишдә әдәбијјат мүәллиминә јахындан көмәк дә көстәрилмәлидир.

Мәктәбләрдә шакирдләрин естетик тәрбијәсиндә мусиги вә нәғмә мүһүм васитәдир. Мәктәбләримиздә мусиги вә нәғмә, тәдрис планына ујғун олараг, I—VIII синифләрдә кечилир. Мусиги вә нәғмәдән синифдәнхарич вә мәктәбдәнкәнар ишләрдә дә кениш истифадә едилир. Бу исә тәсадүфи дејилдир. Чүнки мусиги вә нәғмә инсанда инчә, көзәл, хејирхаһ һиссләр, нәчиб арзулар доғурур. Совет адамларынын севимли јазычысы Николај Островски дејирди: «Билирсинизми мән мусигини нијә бу гәдәр севирәм? Мән һәјатда чохлу ган вә әзаблар көрмүшәм. Ағыр заманда бөјүмәли олмушам... Инди мән јазычыјам, һәјаты тәсвир етмәли олурам. Дүшмәнә бәсләдијим нифрәт һисси көһнәлмәдији кими, вәтәндаш мүһарибәсинин сәһнәләри дә мәним јахшы јадымдадыр. Лакин һәјатым боју мәһәббәти чох көрмәмишәм. Амма Чајковски мәним гәлбимдә елә интим һиссләр ојадыр, елә инчә фикирләр јарадыр ки, онларын мөвчуд олмасы әввәлләр һеч хәјалыма да кәлмәзди».

Тәрбијәдә мусигинин вә нәғмәнин әһәмијјәти классик педагокикамыза чохдан мә'лумдур. Совет мәктәби, совет тәрбијә системи, мүасир педагокикамыз мусиги вә нәғмәнин тәрбијәви әһәмијјәтини, хүсусән естетик тәрбијәдәки ролуну јүксәк гијмәтләндирир. Тәрбијә ишиндә мусиги вә нәғмәдән истифадә етмәк имканларымыз олдугча кенишдир. Педагожи тәләбләрә ујғун олараг мәктәбләримиздә хүсусән хорла нәғмә охунмасы шакирдләрдә нәғмәнин мә'на вә поетик көзәллијини ачмаг үчүн зәрури олан әсас ифадә васитәләриндән истифадә етмәк вәрдиши вә бачарығы инкишаф етдирмәлидир. Хорла нәғмә дејәркән шакирдләр охумаг вәрдишләри газаныр, дүзкүн нәфәс алмағы, нәғмәдәки сөзләри дүзкүн тәләффүз етмәји өјрәнирләр. Бунун һәм дә үмумијјәтлә нитгин сәлис, аһәнкдар олмасы үчүн бөјүк әһәмијјәти вардыр. Нәғмәнин мусиги мүшајиәти илә ифасы да бөјүк әһәмијјәтә маликдир.

Фәрәһли һалдыр ки, бир сыра мәктәбләримиздә хор ифасынын гојулушу вә тәшкили програмын тәләби сәвијјәсиндәдир. Буна даир бә'зи мисаллар көстәрәк.

Нәғмә мүәллими С. Хачатурјан бир чох илләрдир ки, Степанакерт шәһәриндәки 5 нөмрәли мәктәбдә ишләјир. Јүксәк педагожи мәһарәти вә өз ишини дәриндән севмәси нәтичәсиндә о, шакирдләрдә нәғмә фәннинә чидди мүнасибәт вә мусигијә бөјүк һәвәс тәрбијә едир. Онун нәғмә дәрсләри јүксәк мүтәшәккиллији, долғун мәзмуну, емосионал тә'сирлилији илә фәргләнир. О, нәғмәнин каһ мусиги илә мүшајиәт етдирир, каһ мусигисиз апарыр, бә'зән маһир бир дирижора чеврилир. Мүәллим шакирдләрин мусиги савадына, нотлар үзрә мүмарисәләрә чох фикир верир, һәр бир дәрсдә мусиги динләнилмәсини тәшкил едир.

Бакы шәһәриндәки 44 нөмрәли мәктәбин мүәллими Н. Нағыјев шакирдләрин мусиги савады алмасына вә нәғмәни нотлар үзрә охумасына мүнтәзәм фикир верир. О, нәғмә дәрсләрини һәмишә хүсуси олараг аваданлыгла тәчһиз едилмиш отагда апарыр. Методик кушәјә о, чохлу әјани вәсаит топламышдыр. Бир чох марағлы вәсаити о өзү һазырламышдыр. О, мәктәбдә бир нечә хор коллективи јаратмышдыр. Тәкчә октјабрјатлардан ибарәт хорда 350 ушаг вардыр.

Нәриманов рајонундакы 47 нөмрәли мәктәбин иши дә диггәтәлајигдир. Мәшһур совет вә харичи өлкә мусигичиләриндән бир чоху бу мәктәбдә олмуш вә концерт вермишдир. Мәктәби һамилијә көтүрмүш бәстәкар Гара Гарајев шакирдләр арасында мусиги сәнәтини тәблиғ етмәкдә мүәллимләрә бөјүк көмәк көстәрир.

Лакин бүтүн бунлара бахмајараг, е'тираф етмәлијик ки, мәктәбләримиздә, хүсусән рајон вә кәндләримиздә мусиги вә нәғмә тәдриси, демәли естетик тәрбијә ишләри һәлә дә ашағы сәвијјәдәдир. Чох вахт ашағы синифләрдә нәғмә дәрси башга фәнлә әвәз олунур, V—VIII синифләрдә исә нәғмә дәрсләри бу саһәдә ихтисасы олмајан мүәллимләрә тапшырылыр.

Естетик тәрбијәнин чох мүһүм васитәләриндән бири дә рәсм тәдрисидир. Мәктәбләримиздә бу саһәдә вәзијјәт нечәдир? Тәәссүфлә гејд етмәлијик ки, бу ишдә дә бир сыра чидди чәтинлик вә нөгсанларымыз вардыр. Бу фәнн дә I—VII синифләрдә тәдрис олунур. Тәрбијә ишиндә онун ојнадығы рол мaариф ишчиләринә ајдындыр. Леонардо да Винчинин дедији кими, «Рәссамлыг —көзлә көрүнән поезијадыр».

Шакирдләрә шәкил чәкмәјин өјрәдилмәси, рәссамлыг вә тәсвири инчәсәнәти баша дүшмәк, гијмәтләндирмәк габилијјәтинин инкишаф етдирилмәси чох бөјүк естетик тәрбијә әһәмијјәтинә маликдир. Буну дәриндән дәрк едән, бу гүввәтли васитәдән бачарыгла истифадә едән мүәллимләримиз, мәктәбләримиз аз дејилдир. Белә мәктәбләрдә рәсм дәрсләри вә тәсвири инчәсәнәт әсәрләриндән истифадә едилмәси күнүн тәләби сәвијјәсиндәдир, рәсм дәрсләриндә шакирдләрә реалист рәсм вәрдишләри ашыланыр, програмын тәләбләринә ујғун олараг мүхтәлиф иш нөвләри—натурадан шәкил чәкмәк, бир чох чәһәтдән јарадычылыг тәхәјјүлүнә, мүшаһидәләрин нәтичәләринә вә с. әсасланан мөвзуларда рәсмләр јаратмаг—тәтбиг едилир. Бүтүн бунлар мәктәблиләрин һәјаты мүшаһидә габилијјәтини артырыр, јарадычылыг тәхәјјүлүнү кенишләндирир, рәссамлыг бачарығыны инкишаф етдирир.

Рәсм тәдриси саһәсиндә өз ишини вичданла, јарадычылыгла көрән бир сыра мүәллимләримизин адыны ифтихарла чәкә биләрик. И. Ибраһимов (Бакы, 223 нөмрәли мәктәб), Г. Григорјан (193 нөмрәли мәктәб), С. Әлијев (162 нөмрәли мәктәб), Зејналова (172 нөмрәли мәктәб), Б. Манафов (166 нөмрәли мәктәб), Әмирбәјли (Кировабад, 2 нөмрәли мәктәб), Әмраһов (Гусар, 2 нөмрәли мәктәб), Һүсејнов (Ләнкәран, 1 нөмрәли мәктәб), Фәттаһов (Сумгајыт шәһәри) вә башга јолдашлар белә мүәллимләрдәндир. Онлар тәдрисдә әјани вәсаитдән кениш истифадә едирләр, өз инчә зөвгләри илә фәргләнир, көзәл гурулушлар верир, натураны мәһарәтлә сечирләр. Һәмин мәктәбләрин јарадычылыг лабораторијаларында чохлу мигдарда мараглы иллүстрасијалы тәдрис материалы вардыр. Хүсусән И. Ибраһимовун вә С. Әлијевин дәрсләрә бачарыгла вә бәдии сурәтдә һазырладыглары методик әјани вәсаит шакирдләрдә ишә мараг, иши көзәл көрмәк сә'ји доғурур. Онлар дәрсләрдә һәр бир шакирдлә фәрди олараг ишләмәјә дә фикир верирләр. Тәсадүфи дејилдир ки, онларын шакирдләри Бакы рәссамлыг мәктәбинә, Ленинграддакы рәссамлыг академијасына дахил олурлар.

Бакыдакы 189 нөмрәли мәктәбин мүәллими О. Нефтјанова диггәтәлајиг рәссамдыр. Онун дәрс вердији ушаглар һәлә ашағы синифләрдән акварелле ишләмәјә башламышлар. О, ушаглары натурадан шәкил чәкмәк үчүн тәбиәтә сејрә чыхарыр, рәнк дујғусуну мәһарәтлә инкишаф етдирир. Онун шакирдләриндән бир чоху VIII синфи гуртардыгдан сонра рәссамлыг мәктәбинә дахил олмушдур. Бунлардан Фикрәт Әләкбәровун чәкдији шәкилләр харичдә дә нүмајиш етдирилмишдир.

Мәктәбләримизин бир чохунда рәсм мүәллимләринин рәһбәрлији алтында сәркиләр тәшкил едилир, албомлар дүзәлдилир, шакирдләр рәсм әсәрләри һаггында аннотасија јазырлар. Ән јахшы мүәллимләр белә сәркиләрин материаллары үзрә мараглы изаһат иши апарырлар.

Лакин тәәссүфлә гејд етмәк лазым кәлир ки, мәктәбләримиздә рәсм тәдрисиндә, тәсвири инчәсәнәт әсәрләриндән шакирдләрин естетик тәрбијәсиндә истифадә едилмәси ишиндә дә нөгсанлар чохдур. Мәктәбләрин әксәријјәтиндә рәсм дәрсләри башдансовду, ашағы сәвијјәдә, зөвгсүз апарылыр, ушагларын шәкил чәкмәк габилијјәти јарытмаз инкишаф етдирилир, рәссамлыг әсәрләри нүмунәләриндән дәрсләрдә сон дәрәчә аз истифадә олунур.

Шакирдләрин естетик тәрбијәсиндә синифдәнхарич вә мәктәбдәнкәнар ишләрин ролу чох бөјүкдүр. Бу ишә чидди әһәмијјәт верилән мәктәбләримиз аз дејилдир. Белә мәктәбләр естетик тәрбијә мәгсәди илә апарылан синифдәнхарич вә мәктәбдәнкәнар иш саһәсиндә зәнкин тәчрүбә топламышлар. Пионер вә мәктәблиләр үчүн олан тәрбијә очаглары да онларын естетик тәрбијәсиндә мүһүм рол ојнајырлар. Синифдәнхарич вә мәктәбдәнкәнар естетик тәрбијә тәдбирләринин әһәмијјәти бир дә ондадыр ки, бунлар шакирдләрин өзфәалијјәт гүввәләри васитәсилә кечирилир. Бачарыгла тәшкил едилиб кечирилән белә тәдбирләрдә шакирдләр нәинки һәвәслә иштирак едирләр, һабелә билаваситә ифачылар кими чыхыш едирләр. Бу исә онларын һәм естетик тәрбијәсинә, бәдии зөвгүнүн формалашмасына, һәм дә өзјарадычылыг истe'дадынын инкишафына бөјүк көмәк едир.

Бир чох мәктәбләрдә естетик тәрбијә мәгсәди үчүн бәдии әдәбијјатдан истифадәни даһа да гүввәтләндирмәк мәгсәди илә мүхтәлиф синифдәнхарич тәдбирләр кечирилир. Бу тәдбирләрдән бәдии оху, декламасија, әдәби сәһнәчикләр вә с. хүсуси әһәмијјәтә маликдир. Киров рајонундакы 99 нөмрәли, Көјчај шәһәриндәки 1 нөмрәли вә башга мәктәбләрин синифдәнхарич оху ишинин тәшкили, шакирдләрин учадан бәдии гираәти, әзбәрдән ше'р демәси саһәсиндә көзәл тәчрүбәси вардыр.

Синифдәнхарич охунун тәшкилиндә вә она рәһбәрлик едилмәсиндә мәктәб, шәһәр ушаг, күтләви шәһәр вә кәнд китабханалары хүсуси рол ојнаја биләр вә бә'зи јерләрдә һәгигәтән дә бөјүк рол ојнајыр. Синифдәнхарич гираәт чох кениш мигјаслы күтләви ишдир. 3.000-дән артыг мәктәб вә ушаг китабханасы, 2.400-дән артыг үмумшәһәр вә кәнд китабханасы бу ишә хидмәт едир. Бунларын јүз минләрлә охучусу вардыр. Вәзифә бу түкәнмәз мә'нәви зәнкинлик мәнбәјиндән даһа сәмәрәли вә еффектли истифадә олунмасыны тәшкил етмәкдән ибарәтдир.

Шакирдләрин мусиги вә нәғмә үзрә синифдәнхарич мәшғәләләринин формасы чох мүхтәлифдир. Бураја үмуммәктәб шакирд хору, мәктәблиләрин јашлар үзрә хору, чалғы аләтләри, маһны вә рәгс ансамбллары, исте'дадлы ушагларла фәрди мусиги мәшғәләләри, мәктәбләрдә мусигијә даир сикл мүһазирәләр, инчәсәнәт усталарынын—бәстәкарларын, мусиги ифачыларынын вә башгаларынын мәктәбә дә'вәт едилмәси вә и. а. кими тәдбирләр дахилдир. Бу тәдбирләрдән бачарыгла истифадә едән габагчыл мәктәбләримиз чохдур. Лакин бу саһәдә мөвчуд имканлардан һәлә лазыми гәдәр истифадә етмәјән мәктәбләримиз дә аз дејилдир.

Тәсвири инчәсәнәт үзрә синифдәнхарич мәшғәләләр кечирилмәси чох вачибдир. Рәссамлыг, һејкәлтәрашлыг, јапма үзрә дәрнәкләр тәшкил едилмәси, ушаг тәсвири инчәсәнәт сәркиләри дүзәлдилмәси, ушагларын ишләриндән мәктәб музеји јарадылмасы, тәсвири инчәсәнәт сәркиләринә бахышлар, рәссамларла сөһбәтләр вә и. а. шакирдләрин естетик тәрбијәсиндә мүһүм рол ојнаја биләр ки, мәктәбләримиздә бүтүн бу иш формаларына лајигинчә фикир верилмәлидир.

Бизим ихтијарымызда мәктәбдәнкәнар тәрбијә очагларынын кениш шәбәкәси вардыр ки, онларын да башлыча вәзифәләриндән бири пио-

нер вә мәктәблиләрин јарадычылыг габилијјәтини инкишаф етдирмәкдән ибарәтдир. Һазырда республикада Бакы Пионерләр Сарајы башда олмагла 80-дан артыг пионерләр еви, кәнч тамашачылар театры, «Вәтән» ушаг кино-театры, һабелә шәһәр вә кәндләрдә јүзләр вә минләрлә клуб, мәдәнијјәт сарајы вә еви вардыр ки, бунларда ушагларын естетик тәрбијәси саһәсиндә әһәмијјәтли ишләр көрүлүр. Мәктәблиләрин мусиги, нәғмә вә рәгс үзрә өзфәалијјәт коллективләринин иш нәтичәләри һәр ил республика олимпиадаларында нүмајиш етдирилир. Бу нәтичәләрин илдән-илә даһа јахшы олдуғу ајдын көрүнүр. Мәктәблиләрин хор, мусиги, нәғмә, рәгс ифаларында әсил инчәсәнәтә севки, чошгун һисс, јүксәк мәдәнијјәт көзә чарпыр. Нахчыван, Кировабад, Ағдам пионер евләри, Бакы Пионерләр Сарајы, Бакы Иншаатчылар Мәдәнијјәт Еви коллективләринин фәалијјәтини буна мисал көстәрмәк олар.

Јенә дә тәәссүфлә гејд етмәлијик ки, мәктәбдәнкәнар ушаг тәрбијә очагларынын чох кениш имканларындан зәиф истифадә едилир, онлар һеч дә һәр јердә ушаг бәдии өзјарадычылығынын, онун инкишаф етдирилмәсинин әсил мәркәзинә чеврилмәмишдир. Хүсусән мәктәблиләрин рәгсә олан һәвәсинә, рәгс етмә тәләбатынын өдәнилмәсинә лазыми истигамәт верилмәли, бу саһәдә онларын мәшғәләләринә јахындан рәһбәрлик едилмәлидир. Һәм дә онларын арасында халг рәгсләринин күтләви сурәтдә јајылмасына, ифасына даһа артыг диггәт јетирилмәлидир. Бунунла әлагәдар олараг мәктәблиләрин хореографија мәшғәләләринин тәшкили гүввәтләндирилмәли, ифачылығы инкишаф етдирилмәлидир.

Мә'лум олдуғу кими, мәктәблиләрин естетик тәрбијәсиндә кино, театр, радио вә телевизија бөјүк имканлара маликдир. Бу мүәссисәләр ушагларын естетик тәрбијәси, үмумијјәтлә тәрбијә едилмәси ишиндә бизә әһәмијјәтли көмәк едирләр. Чох күчлү тәрбијәви тә'сир гүввәсинә малик олан бу васитәләрдән максимум истифадә етмәк бизим борчумуздур.

Мәктәблиләрин естетик тәрбијәсиндә әмәјин, әмәк фәалијјәтинин ојнадығы бөјүк ролу һеч вахт унутмаг олмаз. Бу бир һәгигәтдир ки, адамлары јени һәјатымызын көзәллијини дујуб гаврамаға әмәк сөвг едир. Инсан әмәк фәалијјәтиндә өз габилијјәтини, о чүмләдән һәзз алмаг, көзәллији дујмаг, баша дүшмәк габилијјәтини тәзаһүр етдирир. Естетика инсанын әмәк фәалијјәти әсасыны тәшкил едир. Әмәк просесиндә садәчә олараг фајдалы дејил, һабелә гәшәнк, көзәл шејләр јаратмаг тәләбаты доғур. Мәһз буна көрә дә мәктәблиләрин әмәк, әмәк фәалијјәти вәрдишләрини артырмаг, инкишаф етдирмәк сон дәрәчә зәруридир.

Ејнилә дә тәбиәт һаггында демәк лазымдыр. Мәкәр унутмаг олармы ки, тәбиәт, тәбиәт һадисәләри естетик зөвг, һисс вә тәәссүратларын ифадә едилмәсиндә әвәзолунмаз васитәдир? Тәбиәтә, онун фүсункар күшәләринә мәктәблиләрин екскурсијаларыны, сәјаһәтләрини, јүрүшләрини кечирмәк, мүшаһидәләр апармаларыны тәшкил етмәк онларын естетик тәрбијәсиндә чох бөјүк әһәмијјәтә маликдир. Буну едән габагчыл мәктәбләримиз чохдур, лакин етмәјәнләр дә аз дејилдир.

Јахшы зөвгүн инкишафы инсаны әһатә едән мүһитлә билаваситә әлагәдардыр. Буна көрә дә мәктәблиләрин естетик чәһәтчә дүзкүн бәзәдилмәси бөјүк әһәмијјәт кәсб едир. Сон илләрдә совет адамлары шәһәр вә кәндләримизин, јашајыш евләри вә ичтимаи биналарымызын көзәл олмасы, зөвглә бәзәдилмәси саһәсиндә чох иш көрмүшләр. Бу исә мәктәблиләрин естетик тәрбијәсиндә, бәдии зөвгүнүн формалашмасында көзәл васитәләрдир вә биз бунлардан максимум истифадә етмәлијик.

Естетик тәрбијәнин бүтүн васитәләриндән дүзкүн истифадә едилмәси өзүнүн бәһрәсини верир: ушагларда инчә һиссләр, јахшы зөвг, дүзкүн естетик дүнјабахышы јараныр вә бүтүн бунлар онларын давранышында, чәмијјәтә, адамлара, әмәјә мүнасибәтиндә өз тәзаһүрүнү тапыр.

Бүтүн бунларла јанашы олараг мәктәблиләрин естетик тәрбијәсиндә бир сыра чидди чәтинликләримиз, һәлл едилмәмиш проблемләримиз дә вардыр. Бунлардан биринчиси, мүвафиг кадрларын олмамасыдыр. Бу, хүсусән орта синифләрдә нәғмә вә рәсм мүәллимләринә аиддир. Һазырда республикамызда һәмин фәнләр үзрә 600 мүәллим ишләјир ки, бу да тәләбатын 37,3 фаизини тәшкил едир. Тәләбат исә илдән-илә артыр. Демәли, нәғмә вә рәсм мүәллимләри һазырланмасы иши хејли гүввәтләндирилмәлидир, али педагожи институтларында охујан тәләбәләрә — кәләчәк мүәллимләрә мусигијә, рәссамлыға, тәсвири инчәсәнәтә даир мүвафиг дәрәчәдә билик вә бачарыг верилмәлидир.

Чәтинликләримизин бир гисми дә мәктәбләр үчүн рәсм үзрә там дәјәрли програм вә вәсаитин олмамасы илә әлагәдардыр. Бунларын јарадылмасында, тәкмилләшдирилмәсиндә биз көркәмли бәстәкар вә рәссамларымыздан көмәк көзләјирик.

Мәктәбләрдә естетик тәрбијә үчүн тәдрис-мадди база јарадылмасы чох вачибдир. Биз наил олмалыјыг ки, мәктәбләримиздә рәссамлыг, мусиги-нәғмә кабинетләри јарадылсын, бунлар лазыми вәсаитлә (аваданлыг, бәдии шәкилләр, патефон, пластинка илә) тәчһиз едилсин. Мәктәбдә магнитофон, радиогәбуледичи, телевизор, мусиги аләтләри олмалыдыр. Бунун сон дәрәчә бөјүк әһәмијјәти вардыр. Мусиги кабинетләри олан 27, 44, 47, 66 нөмрәли мәктәбләрин (Бакы шәһәри) вә башгаларынын тәчрүбәси буну сүбут едир. Бунлары јаратмагда мәктәб директорларынын, мүәллимләрин тәшәббүскарлығы вә тәшкилатчылыг бачарығына малик олмалары бөјүк рол ојнајыр.

Мәктәбләрә естетик тәрбијә мәсәләләри үзрә мүвафиг методик рәһбәрлик вә көмәк көстәрилмәси дә низама салыныб гүввәтләндирилмәлидир. Маариф Назирлији, Бәдии Тәрбијә Еви, Республика вә Бакы Мүәллимләри Тәкмилләшдирмә Институтлары, Республика Мүәллим Еви, Пионерләр Сарајы вә б. бу саһәдә даһа чох иш көрмәлидирләр.

Үмумијјәтлә естетик тәрбијәнин мүрәккәб проблемләринин һәллиндә әдәбијјат вә инчәсәнәт ишчиләримиз бизә чох көмәк көстәрә биләрләр. Мәктәблиләримиз онлардан јүксәк сәвијјәли бәдии әсәрләр, хүсусән ушаг әдәбијјаты нүмунәләри, јени-јени ушаг вә пионер маһнылары, тәсвири инчәсәнәт әсәрләри көзләјирләр. Биз мәдәнијјәт евләри, китабхана, клуб вә дикәр мәдәни-маариф очаглары ишчиләриндән, Мәдәнијјәт Назирлијиндән, Кинематографија Комитәсиндән, бүтүн ичтимаијјәтдән ушагларымызын естетик тәрбијәси ишини гүввәтләндирмәкдә даһа артыг көмәк көзләмәјә һаглыјыг, чүнки онларын естетик тәрбијәси тәкчә мәктәбин, маариф органларынын иши дејилдир, үмумхалг, үмумдөвләт вәзифәсидир. Мүәллимләр, маариф ишчиләри онлардан бу көмәји алачагларына әминдирләр вә мәктәбләрдә естетик тәрбијә ишләрини әсаслы сурәтдә јахшылашдырмаг үчүн вар гүввә илә чалышачаглар.

МҮШАВИРӘ ИШТИРАКЧЫЛАРЫНЫН ЧЫХЫШЛАРЫНДАН

Мә'рузәдән сонра музакирәләрдә чыхыш едәнләр республикамызын мәктәбләриндә шакирдләрин естетик тәрбијәси ишинин вәзијјәтиндән данышмыш вә бу саһәдә вәзијјәти јахшылашдырмаг мәгсәди илә бир сыра мулаһизәләр сөјләмиш, конкрет тәклифләр ирәли сүрмүшләр.

Нахчыван МССР маариф назири **М. Бәкташи** јолдаш өз чыхышында демишдир ки, естетик тәрбијәнин мәгсәди ушаглара јалныз шәкил чәкмәји өјрәтмәкдән, мусиги савады вермәкдән ибарәт дејилдир, әсил мәсәлә бөјүмәкдә олан кәнч нәслә инчәсәнәти, бәшәријјәтин јаратдығы

мәдәни сәрвәтләри онлара баша салмагдан ибарәтдир. Буна көрәдир ки, ушаглара естетик тәрбијә илк нөвбәдә аиләдә, сонра һәм дә мәктәбәгәдәр тәрбијә очагларында вә мәктәбдә верилир. Тәчрүбә көстәрир ки, естетик зөвгә јијәләнмәк, көзәллији дујмаг бачарығы ушаг јашларында, мәктәб илләриндә, һәм дә бәдии дујғулар васитәсилә јарадылдыгда даһа мөһкәм олур. Буна көрәдир ки, мухтар республиканын 204 үмумтәһсил мәктәбиндә чалышан мүәллимләримиз шакирдләрин естетик тәрбијәсинә чидди фикир верирләр. Нахчыван шәһәр 1 нөмрәли орта мәктәбин мүәллимләриндән Һ. Мәммәдов, Ш. Вәзирова, 2 нөмрәли орта мәктәбин мүәллими И. Магсудов, Ордубад рајонундакы Вәнәнд кәнд орта мәктәбинин мүәллими Ф. Ағаларова, Чулфа шәһәр орта мәктәбинин мүәллими С. Маһмудова, Илич рајонундакы Гыврах кәнд орта мәктәбинин мүәллими А. Гулијев вә онларча башгалары бу саһәдә даһа јахшы нәтичәләрә наил олурлар.

Нахчыван шәһәр 1 нөмрәли орта мәктәбин 80 нәфәрдән ибарәт өзфәалијјәт коллективи вардыр вә о, мәктәблиләр, валидејнләр гаршысында кениш програмла тез-тез чыхыш едир. Мәктәбдә ән исте'дадлы ушаглардан 40 нәфәри мусиги тәһсили алыр.

Мәктәбләримизин бир чохунда ајры-ајры диггәтәлајиг бәдии әдәбијјат әсәрләри һаггында диспутлар кечирилир, әдәбијјат, рәссамлыг дәрнәкләри фәалијјәт көстәрир.

Мухтар республика мәктәблиләринин әл ишләриндән ибарәт олуб, Нахчыван МССР-ин 40 иллијинә һәср едилмиш «Мәктәблиләр сәркиси» ичтимаијјәтин рәғбәтини газанмышдыр. Һазырда Нахчыван МССР-дә халг маарифинин наилијјәтләрини әкс етдирән сәркинин тәшкилинә башланмышдыр. Бураја 60 орта вә сәккизиллик мәктәбдән шакирдләрин әл ишләри топланмышдыр.

Мәктәбләримиздә кечирилән әдәби диспутлар, бәдии кечәләр, идманчыларын чыхышлары, сәрһәдчиләрлә, габагчыл әмәк адамлары илә көрүшләр дә шакирдләрин естетик тәрбијәсинә, дүнјабахышынын кенишләнмәсинә, нәчиб һиссләринин артыб гүввәтләнмәсинә хидмәт едир. Мәктәблиләримизин зәнкин тарихи абидәләрә бахмаға апарылмасы, онлары өјрәнмәләри, мүхтәлиф екскурсијалары естетик тәрбијәдә бөјүк рол ојнајыр.

Нахчыван Шәһәр Пионерләр Евинин 100 нәфәрдән ибарәт өзфәалијјәт коллективи башга шәһәрләрин ичтимаијјәти гаршысында да зәнкин програмла чыхыш едир. «Әлван чичәкләр» маһны вә рәгс ансамблы өз репертуарыны даим зәнкинләшдирир. Ордубад, Илич рајон пионер евләринин, Нахчыван рајону Неһрәм, Шыхмаһмуд, Чәһри, Гарахanбәјли, Гарачуг кәнд мәктәбләринин өзфәалијјәт коллективләри дә Нахчыван радио вә телевизија верилишләриндә дәфәләрлә чыхыш етмишләр.

Јалныз әдәбијјат, мусиги, рәсм мүәллимләримиз дејил, габагчыл тарих, чоғрафија, кимја, ријазијјат мүәллимләри дә өз дәрсләринә естетик тәрбијә үнсүрләри дахил едирләр. Габагчыл мәктәбләримиз кино вә театр тамашаларындан шакирдләрин естетик тәрбијәсиндә кениш истифадә едирләр.

Лакин мухтар республиканын мәктәбләриндә шакирдләрин естетик тәрбијәси ишинин индики тәләбләрә ујғун сәвијјәдә гурулдуғуну сөјләјә билмәрик. Мәктәбләримиздә ихтисаслы мусиги вә рәсм мүәллимләри чатышмыр, мусиги аләтләри азлыг едир. Ајрыча ушаг кино-театры јарадылмасына еһтијачымыз вардыр.

Бакыдакы 160 нөмрәли мәктәбин мүәллими **Н. Саркисова** чыхыш едәрәк көстәрмишдир ки, мәктәб диварлары арасындан әсил көзәллији, һәјатдакы вә инчәсәнәтдәки көзәлликләри дујмағы бачаран адамлар јетишиб чыхмалыдыр. Бу ишдә биз әдәбијјат мүәллимләри хүсуси рол ојнамалыјыг. Әдәбијјатын көзәллијә алышдырмасы инсанын мә'нәви симасында дәрин из бурахыр. Биз буну даим јадда сахламалы вә чалышмалыјыг ки, һәр бир дәрс ушаглары көзәллик зирвәсинә галдыран бир пиллә олсун.

Биз әдәбијјат дәрсләриндә естетик зөвгләри, бахышлары нечә формалашдырырыг? Бу һагда мараглы чәһәтләрдән чох данышмаг олар, лакин мән бә'зи мәсәләләрә тохуначағам.

Ифадәли оху, гүввәтли тә'сир көстәрир. Бу саһәдә биз өзүмүз, мүәллимләр әсил нүмунә көстәрмәлијик вә сонра да буну шакирдләрдән тәләб етмәлијик. Буна наил олмағын јоллары чохдур. Бунлардан бири, ән ефектлиси— бөјүк шаирләрин јарадычылығыны өјрәнәркән онларын ше'рләрини ән јахшы охумаг дәрси—конкурсу кечирмәкдир. Мүнсифләр синфин өз шакирдләридир. Биринчи турда синфин бүтүн шакирдләри, икинчи вә үчүнчү турларда исә лајиг оланлар иштирак едирләр. Ше'р охујаркән тәбиилик вә интонасија инандырычылығы — бизим башлыча тәләбимиздир.

Бәдии сөз усталарынын сәси ешидилән дәрсләр чох мараглы кечир. Мән граммофон (магнитофон) јазыларыны нәзәрдә тутурам. Бу чүр дәрсләр шаирләри «кәшф етмәкдә» шакирдләрә чох көмәк едир. Јазычыларын өз сәси дәрсләрдә ешидилдикдә еффект даһа артыг олур. Шаирләрин сөзләринә јазылмыш романсларын, опералардан парчаларын, симфоник вә инструментал мусигинин дәрсләрдә динләнилмәси дә беләдир; ахы бунлар әдәби әсәрләри иллүстрә едир!

Кино-дәрсләр кечирилмәси, өјрәнилән әсәрләр үзрә филмләрә бахмаг мәктәбимиздә ән'әнә олмушдур. Бунун үчүн 250 јерлик кино салонумуз вардыр. Бахылан һәр бир филм мүзакирә едилир: диспута чеврилән сөһбәт апарылыр, јахуд инша-ресензија јаздырылыр. Ссенари, режиссорлуг, актјор ојуну, операторун иши вә с. һаггында мүһакимә јүрүдүлүр. Програм материалы илә әлагәси олмајан совет филмләри вә харичи филмләр һаггында шакирдләрин өз тәәссүратларыны билдирдикләри јазы ишләри чох мараглы олур. Шакирдләр бә'зән һәтта әдәби әсәрләр үзрә ссенари јазмаға да сә'ј көстәририрләр.

Шакирдләримизин киноnу севмәси, она алудәлик мәктәбдә кино клубу јаранмасына сәбәб олмушдур; о, ики истигамәтә («кино тарихи» вә «мүасир совет вә харичи кино инчәсәнәти») малик план үзрә ишләјир. Клубда мүһазирәләри Москванын мәшһур «кино улдузлары» вә бизим јухары синиф шакирдләримиз охујурлар. Салон, бир гајда олараг, адамла долу олур, суалларын арды-арасы кәсилмир.

Јухары синифләрдә естетика дәрсләри чох вахт диспут формасында кечир, бу чүр дәрсләр исә чари дәрс илиндән кечилмәјә башламышдыр. Һәмин дәрсләрдә гојулан мәсәләләр о гәдәр мараглы олур ки, бунларда чанлы фикир мүбадиләси лабүддүр. Естетика дәрсләринин кечилмәси тәчрүбәси көстәрир ки, көзәллијин мәнбәләри, естетик идеал, инсанда вә чәмијјәтдәки көзәллик, тәбиәт аләминдәки көзәллик, инчәсәнәтин керчәклијә мүнасибәти вә с. кими мүзакирә һәдәфинә чеврилән мәсәләләрлә шакирдләр чох мараглanырлар.

Биз, әдәбијјат мүәллимләри шакирдләрә инша үчүн онларда фикир ојадан, мүхтәлиф инчәсәнәт әсәрләри һаггында өз нөгтеји-нәзәрләрини сөјләмәјә имкан верән мөвзулар көстәририк. Мәтбуат сәһифәләриндән мүзакирә үчүн мөвзулар, мүһүм мәгаләләр көтүрүрүк.

Мәктәбимиздә тәрбијә ишинин үмуми мејли — тәшәббүскарлыг вә мүстәгиллик тәрбијә етмәк — естетик тәрбијә үзрә ишдә дә өз ифадәсини тапыр. Мәктәбимиздә бир чох илләрдән бәри мөвчуд олан мүһазирәчиләр групунун ишини («әдәбијјат вә инчәсәнәт» бөлмәси), драм дәрнәјини, оркестри, мәктәб әдәбијјат ахшамларынын кечирилмәсини, мусиги динләнилмәсинин тәшкилини шакирдләр өзләри апарырлар.

Бу ил мәктәблиләримиз «Естетика шурасы» јаратмышлар. Бураја јүксәк зөвгә, рәссам-декорасијачы, мәктәб ахшамлары, тамашалары, дивар гәзети, стенд тәртибатчысы бачарығына малик шакирдләр дахилдир.

Биз онлара көмәјә кәлдик: кәнч архитектор дә'вәт етдик; о шакирдләрлә јүксәк сәнәткарлыг сәвијјәсиндә иш апарыр, онлара мәсләһәтләр верир. «Естетика шурасы»нын һәр бир үзвүнүн фәрди јарадычылығынын инкишафына көз гојур. Ушаглар мәктәбин бәзәк-көзәллик ишини өз әлләринә алмышлар; онлар мәктәбин икинчи мәртәбәсини, пионер отағыны, бејнәлмиләл достлуг клубуну зөвглә бәзәмишләр. Онларын планлары бөјүкдүр. Мәктәбдә ваһид тәртибат үслубу јараныр. Бунда шакирдләр бөјүк рол ојнајырлар. Шакирдләримиз заманла аддымламаға сә'ј едирләр. Биз исә буна һәм көмәк едир, һәм дә бундан разы галырыг.

Ағдам интернат-мәктәбинин мүәллими **Х. Мустафајев** һәмин мәктәбдә бинанын, отагларын, һәјәтин бәзәдилмәсинин бөјүк әһәмијјәтиндән, естетик тәрбијә саһәсиндә мүәллим коллективинин көрдүјү ишләрдән, синифдәнхарич ишләрин тәшкилиндән, рәсм, хор, әдәбијјат, драм, нәфәсли оркестр, бәдии тикиш дәрнәкләринин фәалијјәтиндән, ушагларын естетик тәрбијәси саһәсиндә ајры-ајры мүәллим вә тәрбијәчиләрин апардығы ишдән данышыб конкрет мисаллар көстәрмишдир. О, бир чохларынын фикрини ифадә едәрәк демишдир ки, биз, адларыны һөрмәтлә чәкдијимиз, әсәрләринә һејран олдуғумуз көзәллик јарадычыларынын — көркәмли јазычы, бәстәкар, рәссам, мұғәнни вә актјорларымызын сәсини радиода, үзләрини телевизија екранында көрмәклә кифајәтләнмәмәли олуруг. Биз истәрдик ки, һөрмәтли сәнәткарлар бизи — рајонлу достларыны, хүсусилә дә мәктәблиләри унутмасынлар, heч олмаса арабир биз тәрәфә үз тутсунлар — јерләрә кәлсинләр.

Биз истәрдик ки, Республика Ушаг Бәдии Тәрбијә Еви, Республика Халг Јарадычылығы Еви, естетик тәрбијә мәсәләси илә билаваситә әлагәдар олан бүтүн идарә вә тәшкилатлар бизә ардычыл сурәтдә һәр чүр көмәк көстәрсинләр. Биз, мүтәхәссис олмадығындан милли вә бејнәлмиләл рәгсләр ифасы ишиндә чәтинлик чәкирик. Һәмин тәшкилатлар бизә бу саһәдә јардым етмәлидирләр.

Азәрбајчан ЛКҜИ МК мәктәбли кәнчләр вә пионерләр шө'бәсинин мүдири **Р. Әлијева** јолдаш өз чыхышында көстәрмишдир ки, шакирд өзјарадычылыг коллективләринин репертуары бә'зән лазыми гәдәр дүшүнүлмәдән тәртиб едилир. Онлар ушаг маһнылары әвәзинә мәһәббәт маһнылары ифа едәрәк јашлылары тәглид едирләр. Лачын, Салјан, Лерик, Имишли, Кәлбәчәр рајонларында буна хүсусилә јол верилир. Белә һаллара һәтта олимпиадаларда да тәсадүф едилир.

Бә'зән рајонларда олимпиадаја күтләви естетик тәрбијәнин јахшылашдырылмасы, ушагларын бәдии јарадычылыг габилијјәтинин инкишаф етдирилмәси васитәси кими дејил, јалныз галибләрин Бакыја кәтирилмәси үчүн васитә кими јанашырлар. Ифачынын харичи көрүнүшү онун ифачылыг габилијјәтини тамамлајыр. Әксәр һалларда исә бахышда иштирак едән ушаглар сәһнәјә сәлигәсиз формада чыхыр, бә'зән јашларына, бој-бухунларына ујғун олмајан, чох көһнәлмиш модалы вә рәнкли палтар кејир, башларына «мотал» папаг гојурлар. Милли кејими бу чүр баша дүшмәк вә белә нүмајиш етдирмәк дүзкүн дејилдир.

Мусиги мүәллимләринин чатышмамасындан һаглы олараг килејләр ешидилир. Бу мәсәләнин һәллинә мүәјјән гәдәр көмәк етмәк үчүн мусиги мәктәбләримизи гуртарараг өз тәһсилләрини билаваситә бу саһәдә давам етдирмәјән кәнчләри али вә орта педагожи ихтисас мәктәбләринә гәбул едиб, онлардан мүвафиг кадрлар һазырламаг оларды.

Кировабад шәһәриндәки 4 нөмрәли мәктәбин мүәллими **Шаһбазова** гејд етмишдир ки, естетик идеал һәмишә сијаси вә әхлаги бахышларла әлагәдардыр. Биз ушагларын естетик тәрбијәси илә мәшғул оларкән онларын сијаси, идеја вә әхлаги бахышларынын формалашмасына да көмәк едирик. Бу ишдә хүсусән дил вә әдәбијјат мүәллиминдән чох шеј асылыдыр, онун өз ихтисасыны дәриндән, мүкәммәл билмәси, мүсбәт мә'нада тәглид нүмунәси олмасы, «һәр шеји» билмәси, бүтүн јениликләрдән хәбәрдар олмасы бөјүк рол ојнајыр. Көзәллији өзүндә, билијиндә, көрүш даирәсиндә, бүтүн һәрәкәт вә давранышында экс етдирмәјән мүәллим шакирдләринин естетик тәрбијәси ишинин өһдәсиндән чәтин ки, мүвәффәгијјәтлә кәлә билсин. Нүмунә — ән јахшы тәрбијә васитәсидир.

Тәдрис етдијим әдәбијјат фәнни илә јанашы олараг, мән әдәбијјат јениликләриндән, мемуар әдәбијјатындан, дөври мәтбуатда тохунулан вә кәнчләрә аид олан мәсәләләрдән дә шакирдләримин естетик, идеја вә әхлаги тәрбијәси үчүн истифадә едирәм. Бу мәсәләләр үзрә апардығым мүсаһибәләр чох заман сәмими сөһбәтләрә чеврилир. Зәманәмизин инсаны, дөврүмүзүн кәнч гәһрәманы, Вәтәнә, халга хидмәт етмәк сә'ји көстәрән көзәл зәһмәткеш инсан — әсил совет адамы һаггында шакирдләримдә чанлы тәсәввүр јаратмаға сә'ј едирәм.

Тә'лим вә тәрбијәнин (о чүмләдән естетик тәрбијәнин дә) мүвәффәгијјәти мүәллим илә шакирдләр арасында мүнасибәтин нечәлијиндән чох асылыдыр. Ушаглары гәлбән севмәк, онларын мә'нәви аләминә, мәнафејинә, арзу вә истәкләринә еһтирамла јанашмаг, шәхсијјәтинә һөрмәт гојмаг, онлара е'тибар етмәк, онлары бөјүкләрлә бәрабәр күчләри чатан ишләрә чәлб етмәк — шакирд е'тибарынын, мәһәббәт вә сәмимилијинин рәһнидир. Белә олдугда онлары естетик чәһәтчә дә тәрбијә етмәк сон дәрәчә асанлашыр.

Инсани мүнасибәтләр көзәллијини тәрбијә етмәк, достлуг, јолдашлыг вә коллективчилијин мәзмун вә әһәмијјәтини баша дүшмәјә көмәк етмәк мүәллимин вәзифәсидирсә, онда мүәллим өзү шакирдләринә

Астраханбазар рајону Пришиб гәсәбәсиндәки ушаг бағчасында ишләр јахшы тәшкил едилмишдир. Орада һәр чүр аваданлыг вә ојунчаг вардыр. **Шәкилдә:** бағчада тәрбијә алан ушаглардан (солдан) **Х. Ағајева** вә **Ә. Мәммәдова** ојунчагларла әјләнәркән.

Фото Ј. Чәфәровундур.

мүнасибәтиндә бүтүн буиларын тәзаһүр нүмунәсини көстәрмәлидир.

Сәнәтшүнаслыг елмләри намизәди **М. Нәчәфов** өз чыхышында гардаш совет республикалары мәктәбләриндә шакирдләрин естетик тәрбијәсинә даир марағлы тәчрүбәдән данышараг көстәрмишдир ки, Прибалтика республикаларынын орта мәктәбләриндә мәдәнијјәт тарихи хүсуси фәнн кими тәдрис едилир. Бу исә һәм өз республикаларынын, һәм дикәр совет республикаларынын, һәм дә харичи өлкәләрин мәдәнијјәт тарихи илә јахындан таныш олмагда шакирдләрә кениш имкан верир.

Мәктәб биналарынын — заһиринин, коридорларынын, диварларынын, отагларынын бәзәдилмәси естетик зөвг тәрбијәси ишиндә бөјүк әһәмијјәтә малик олдуғу һалда бу мәсәләјә лазыми фикир верилмир. Һәмин јерләр бә'зән чох зөвгсүз, јарашыгсыз, хошакәлмәз бәзәдилир. Диварлара шәкилләр јахшы, сәлигәли вурулмур, бә'зән лазымсыз шәкилләр асылыр, өлчү, нисбәт көзләнилмир.

Мүәллимләрин вә шакирдләрин кејим естетикасына да чидди фикир верилмәлидир. Бу, көзәл зөвгүн нүмунәси вә тәзаһүрүдүр.

Мәктәбләримизин һамысында Азәрбајчан рәссамларынын әсәрләрини әһатә едән әјани вәсаит олмалыдыр вә бундан дәрсләрдә, шакирдләрин естетик тәрбијәсиндә кениш истифадә едилмәлидир.

☆

Мүшавирәдә Азәрбајчан ССР мәдәнијјәт назиринин мүавини **К. Әлибәјова**, ДГМВ маариф шө'бәсинин мүдири **Оһанчанјан**, «Вәтән» кинотеатры директорунун мүавини **С. Ларинова**, Ордубад шәһәриндәки М. Т. Сидги адына орта мәктәбин дәрс һиссә мүдири **Н. Багыров**, Көјчај рајонундан **Әфәндијева**, В. И. Ленин адына АПИ-нин ректору **Ш. Агајев**, Бакы шәһәринин 149 нөмрәли мәктәбиндән **Атакишијева**, Азәрбајчан КП МК шө'бә мүдиринин мүавини **З. Багыров** јолдашлар да чыхыш етмишләр.

Мүшавирә иштиракчылары халг маарифи, мәдәнијјәт вә елм ишчиләринә, валидејнләрә мүрачиәт гәбул етмишләр.

ДӘРСЛӘРИН СӘВИЈЈӘСИНИ ЈҮКСӘЛТМӘК УҒРУНДА

Кәнчләрин коммунист тәрбијәси мәсәләсинә бөјүк фикир верән үмумиттифаг агсаггалы М. И. Калинин демишдир ки, мүәллим, бир тәрәфдән билијини ушаглара верир, дикәр тәрәфдән халгдан, һәјатдан, елмдән ән јахшы шејләри сүнкәр кими өзүнә чәкир вә бу јахшы шејләри јенә дә ушаглара верир. Сәнәтини үрәкдән севән мүәллим өз елми билијини даим артырыр, педагожи усталығыны тәкмилләшдирир. Белә мүәллимләрин дәрсләри һәмишә мәзмун долгунлуғу илә фәргләнир.

Мә'лумдур ки, һәр бир мүәллимин фәалијјәти онун дәрсләринин кејфијјәти илә, ишинин нәтичәси, шакирдләрин билији илә гијмәтләндирилир. Буна көрә дә дәрсләрин јүксәк сәвијјәдә кечилмәси һәлледичи рол ојнајыр. Дәрсләрин јүксәк сәвијјәдә кечилмәси исә мүәллимдән өз ихтисасыны мүкәммәл билмәји, педагожи усталыға јијәләнмәји, ишә мәс'улијјәтлә јанашмағы тәләб едир. Инди республикамызда јахшы дәрс вермәјин чохлу әсил вә һәгиги усталары јетишмиш вә бунлар тә'лим ишиндә көркәмли мүвәффәгијјәтләрә наил олурлар.

Јахшы дәрс дедикдә, һәр шејдән әввәл, долғун, јүксәк елми вә сијаси сәвијјәдә олан дәрс баша дүшүлүр. Дәрсин јахшы олмасы үчүн мүәллим һәр бир дәрсә габагчадан диггәтлә һазырлашмалыдыр. Чүнки һәр дәрсин өзүнә мәхсус мәзмуну, мәгсәди, гурулушу, методик тәрзләри вардыр. Одур ки, мүәллим бу чәһәтләри дәриндән вә әсаслы өјрәнмәлидир. Дәрс просесиндә исә вахтдан максимум сәмәрәли истифадә етмәк, шакирдләрин дәрсдә фәал иштиракына наил олмаг да сон дәрәчә вачибдир. Буна сә'ј едән мүәллимләр дәрси јахшы гурур, бүтүн шакирдләри фәал бир сурәтдә чалышдырыр, шакирдләр дә диггәтләрини һәр ан сәфәрбәр едир, дәрсдә фәал иштирак едирләр. Бу да дәрсин еффектли кечмәсини тә'мин едир. Буна даир чох мисал көстәрмәк олар.

МӘҺАРӘТЛӘ ГУРУЛАН ДӘРСЛӘР

Биз, Гутгашен рајонунун Һачаллы кәндиндәки орта мәктәбин VIII синфиндә кимја мүәллими К. Абдуллајеванын дәрсиндә олдуг. Столун үзәриндә сәлигә илә гојулмуш кимја чиһазлары, сынаг шүшәләри, колбалар, мензуркалар, штативләр диггәти чәлб едирди. Мүәллим вахты итирмәдән бирбаша дәрсә башлады.

Кечән дәрсин мөвзусу «Дузларла металларын гаршылыглы тә'сири» иди. Мүәллим синфә вердији бир нечә гыса, јығчам суалла кечән дәрси тәкрар етди, бу заман јери кәлдикчә кимјәви дүстурлары, чәтин истилаһлары шакирдләрә јазы тахтасында јаздырыр вә мә'насыны изаһ етмәји дә тәләб едирди. Демәк олар ки, синифдәки шакирдләрдән һеч бири мүәллимин нәзәриндән јајынмырды. О, фәаллыг көстәрмәјән шакирдләрә тез-тез мүрачиәт едирди. Онлар үчүн ајдын олмајан мәсәләләри јенидән изаһ едирди. Беләликлә, мүәллимин вердији суаллар чавабсыз галмырды. Бу да шакирд-